

Бранислав Стевановић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш

УДК 316.32:323
Прегледни научни рад

ИСКУШЕЊА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И КОСМОПОЛИТСКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ¹

Сажетак: Глобализација се односи на процесе који делују на глобалном нивоу и охрабрују интегративне процесе између држава и узрокују потребу за успостављањем институција које ће координирати рад на глобалним процесима и светском миру. Нажалост, и актуелне глобалне односе моћи карактерише постојање империјалних претензија, иако су ове обично обавијене паролатама о поштовању “људских права”. Тако ограничењу суверенитета много мање подлежу велике силе, али се зато јављају као оне које ограничавају суверенитет других. Такође, процес интеграције се одвија у условима неједнаких економских, политичких, културних стартних позиција – што води великим препрекама у развоју (још увек нереално) постулиране “планетарне демократије”. Зато је пут светског интегрисања оптерећен и идејним спорењима између заступника “глобалног поретка” и оних који сматрају да је национална држава једини референтни оквир за спровођење политике, односно демократије. У вези са тим, не може бити трајног мира све док се не створи нека *политичка инстанца* која ће представљати противтежу економским интересима свих појединачних држава, и смети да арбитражу у њиховим споровима. Проблем односа између *националног суверенитета* и императива *глобалног поретка* тиме се не разрешава у некаквој супер-држави, већ остаје у пољу сталне дијалектичке напетости – по узору на Кантов “вечни мир” који је не поништава у потпуности разлике (и егоизме) појединих држава, јер би тиме спречавао даљи развој укупног човечанства.

Кључне речи: глобализација, вечни мир, велике силе, хуманитарна интервенција, космополитска демократија.

Несумњиво, глобализација представља процес који, у мањој или већој мери, пресеца све сфере данашњег глобалног друштва. Прожимајући нашу целокупну свакодневну егзистенцију, она врши својевстан упад у локалну културу – “проваљује у локални животни контекст и присиљава нас да живимо на отворенији, рефлексивнији и индивидуализован начин” (Гиденс 2003:150:151).

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074) који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Као таква, постала је и предметом бројних друштвених и хуманистичких наука чија истраживања, у складу са својим владајућим парадигмама, утиру пут и бројним теоријским контроверзама. Према њој су се одредиле и међународне организације типа Уједињених нација, Међународног монетарног фонда и др.² Разуме се, тешко да било какво одређење глобализације може да обухвати сву њену комплексност и утицаје које има на животе људи који су већ данас планетарно повезани.³ Ово стога јер глобализација представља процес који за своју основу има свеprisутну научно-технолошку и информатичку револуцију, а њене последице стварају истовремено свет међузависности и свет зависности, свет неједнакости и свет универзалних људских права, свет кога контролишу моћне елите и свет кога покрећу нове политичке снаге.

Д. Хелд и Е. Мекгру (McGrew) врше поделу праваца или теоријских школа о глобализацији, истичући да свака од њих нуди извештан скуп тврдњи о њој. За *хиперглобалисте*, глобализација представља нову епоху у историји друштва, у којој глобална економија са глобалним тржиштем руши суверенитет националне државе, стварајући елите које тржишном логиком траже место за брзу оплодњу капитала. Основна промена јесте настајање глобалне економије која води настајању глобалне цивилизације, крају националне државе уз помоћ покретачких снага – капитализма и технологије. За *скептике*, глобализација је нов израз за продубљивање неједнакости у свету, која се руководи логиком глобалне економије и тржишта, али не по цену пада националних држава, јер се врши прегрупација и регионализација трговинских блокова и размене међу земљама. Развијени и богати се још више уједињују, док са остатком света имају мању размену у односу на крај 19. и почетак 20. века. На помолу је нови образац стратификације на глобалном плану (богати Север и сиромашни Југ)

² Економско-социјални савет Уједињених нација за западну Азију у свом годишњем извештају о развоју глобализацијских и регионалних интеграција у земљама западне Азије, истиче да се глобализација у економском контексту односи на смањење и уклањање препрека између националних граница у циљу олакшавања протока робе, капитала, услуга и радне снаге, мада остају значајне баријере у протоку рада... Истиче такође да глобализација почиње приближно с краја деветнаестог века али се успорава од почетка Првог Светског рата до трећег квартала двадесетог века – због политика бројних земаља у циљу заштите сопствене индустрије. Темпо глобализације се, међутим, убрзава током четвртог квартала XX века. (преузето са <http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization>)

Међународни монетарни фонд (ИМФ) 2.000. год. у тексту „Глобализација: претње или могућности“ идентификује четири основна аспекта глобализације: 1. *Трговина и трансакције*: Земље у развоју повећале су свој удео у светској трговини, од 19% у 1971. на 29% у 1999. години, премда постоје велике разлике међу регионима. 2. *Капитал и инвестиције*: Токове приватног капитала у земљама у развоју који расте деведесетих година, замењује помоћ или развојне подршке 3. *Миграције и кретање људи*: У периоду између 1965-1990. пропорција мигрирајуће радне снаге се приближно удвостручила, а миграције се најчешће дешавају између развијених и мање развијених земаља. 4. *Ширење знања и технологије*: Информациона и технолошка размена је интегрални аспект глобализације а корист од технолошких иновација или размене имају и развијене и мање развијене земље. (IMF Team: 2000)

³ Неке од mnogobrojnih дефиниција глобализације могу се наћи на сајту: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0013glo.htm.

коју прате фундаментализам и различити видови национализма и нових културних конфликта. *Трансформационисти* полазе од тезе да је глобализација историјски процес пун противречности, при коме су неке земље успешније, док се друге мање или у потпуности не укључују у глобални поредак. Глобализација реконструише и реструктурише моћ, функције и ауторитет националних влада, јер је повезана са трансформацијом односа између суверенитета, територијалности и државне моћи - које немају исто значење какво су имале крајем 18. и почетком 19. века. (преузето са <http://www.polity.co.uk/global/pdf/INTR.PDF>).

По страни од свих противречности глобализације, изражених и у поменутиим различитим теоријским школама о њој, стоји неспорна чињеница да је аутономија и суверенитет појединих националних држава у актуелним историјским околностима, у мањој или већој мери, заиста ограничена „глобалним поретком“ – ма како овај вредносно процењивали. Како истиче Е. Гиденс (Giddens) – “Живимо у свету у којем се трансформише скоро сваки аспект онога што чинимо. Било то добро или лоше, упадамо у један глобални поредак који нико у потпуности не разуме, али чије последице осећамо сви“ (Гиденс 2005: 33). Како јој и само име говори, глобализација се односи на оне процесе који делују на глобалном нивоу, а који пресецају државне границе интегрисајући и повезујући заједнице у нове просторно-временске комбинације, чинећи у својој укупности читав свет међусобно повезанијим. Ове нове временске и просторне карактеристике које резултирају у „сабијању простора и времена“, спадају међу најзначајније аспекте глобализације и *модерности* која је и сама „нхерентно глобализујућа“ (Giddens 1990: 63). Гиденс истиче да модерност у знатно већој мери одваја простор од места, охрабрујући односе између „одсутних“ других који се налазе исувише далеко за било какву интеракцију „лицем-у-лице“. У условима модерности, локални простори су у потпуности прожети и обликовани друштвеним утицајима који су у највећем могућем степену удаљени од њих. Једноставно, оно што структурира локално није нешто што је присутно на сцени - „видљиве форме“ локалног скривају удаљене односе који одређују његову природу (Giddens 1990: 18). Места остају фиксирана; она су тамо где су нам „корени“, али простор може бити пређен у трептају ока – авионом, факс-машином или сателитом.

Д. Харви (Harvey) ово претходно назива – „поништавањем простора кроз време“ (Harvey 1989: 205). Једна од главних одлика глобализације, је, дакле, „временско-просторна компресија“, убрзавање глобалних процеса тако да се чини да је свет све мањи а дистанце све краће, односно да догађаји на једном месту директно утичу на веома удаљене људе и места. Како се простор сакупља у глобално телекомуникацијско село, а „земаљски свемирски брод“ у економској и еколошкој међузависности, и како је временски хоризонт скраћен до тачке у којој је садашњост – све што постоји – „морамо да научимо да се носимо са неодољивим осећајем сабијања наших просторних и временских светова“ (Harvey 1989: 240).

Досад невиђена експанзија друштвених односа у географском простору, чини да се чак и наше свакодневне активности, у знатно већој мери него икада раније, налазе под упливом дешавања из других делова света. Свет је међусобно све повезанији: правно, технолошки, организационо и административно, што је, дакако, пре свега, омогућено модерним комуникацијским мрежама и информацијским технологијама. Домен деловања међународне политике, и поред све њене амбивалентности, обликован је све слободнијим кретањем роба, капитала, идеја и људи и сваковрсним разменама. Чињеница глобализације, такође, охрабрује интегративне процесе између нација и узрокује потребу за успостављањем институција које ће координирати рад на глобалним процесима и светском миру. Модерна држава, све је више попрште сучељавања националних, и различитих над-националних економских, војних, правних, политичких и културних сила. Успон државне међузависности, умањило је суму ингеренција националних држава, упућујући исте на интернационалну сарадњу, компромисе и интеграције. Унутрашња политика се све више мора разумевати с обзиром на међународну политику, која, опет, постаје све доминантнија и обухватнија.⁴

Ваља се подсетити да је идеја о државама или народима који сарађују на успостављању међународног мира, стара макар неколико векова. Један од најпознатијих систематских предлога за својеврсни „интернационални савез република“ базиран на принципу владавине права, поставио је још филозоф И. Кант.⁵ Поменути аутор је држао да устројство „савршеног грађанског поретка“ зависи и од законитог спољашњег односа између држава који би се успостављао према „општем праву“. Историја људског друштва у целини, по Канту, може бити посматрана као извршење извесног „скривеног плана природе“ у циљу остварења једног државног поретка који би био савршен како са унутрашње, тако и са спољашње стране (Кант 1974: 36). Овај специфични филозофски хилијазам, односно „оправдање природе“, или чак како Кант на једном месту каже – провиђење (1974: 39) – има, пре свега, улогу „регулативне идеје ума“, јер провиђење показује „какав би требало да буде светски ток кад би био саображен извесним разумним сврхама“ (1974: 38)

„Савез народа“ који је најављивао Кант, замишљен је као неизбежан излаз из тешкоћа „природног стања“ које влада међу државама. Попут дивљака који су зарад сопственог физичког опстанка били присиљени да напусте бруталну слободу, и појединачне државе морају да напусте стање Хобзовог (Т. Hobbes) „рата свих против свију“ и потраже мир у законитом међународном поретку.

⁴ "Суверена држава" данас трпи жестоке нападе с две стране. Код куће је раздиру снажне центрифугалне тежње, нарочито видљиве у колебљивој граничној линији између државе и цивилног друштва, које је и само подвргнуто центрифугалним и интернационализујућим тенденцијама. У спољној политици, државе се све чвршће смештају у транснационалне оквире макроодлучивања. Све већи број одлука извршне власти условљен је или предупређен чланством дате државе у војним пактовима и међународним организацијама, као што су ММФ, УН и ЕЕЗ, као и инвестиционим одлукама транснационалних корпорација" (Кин 1995: 106).

⁵ Пре свега у списима "Идеја опште историје усмерене ка стварању светског грађанског поретка" и "Вечни мир. Филозофски нацрт", у: *Ум и слобода* (Кант 1974:29, 138).

Кант је, дакако, био више него свестан свих искушења која би пратила једно такво настојање, истичући на једном месту чак да се – „људска природа ... нигде не показује мање достојна љубави као у односима читавих народа једних према другима“ (Кант 1974: 120). Ипак, он је сматрао да ће невоље око непрестаних ратова једном довести државе до тога да, својом вољом или не, ступе у једно „светско грађанско уређење“. Ово стога, јер је поредак остварен преласком из природног стања у грађанско друштво, константно угрожен припремама за рат, односно својеврсним „ратним стањем“ као преовлађујућим односом између нација. А насупрот овом стању, као његов продужетак, стоји „највиша сврха природе“, тј. – „једно *стање опитесветског грађанског поретка*, као скуп у коме ће се развити све исконске обдарености људске врсте“ (Кант 1974: 38).⁶

Кантове идеје о „савезу народа“ утицале су на настанак таквих међународних организација, каква је била *Лига народа*, а касније и *Уједињене нације*. Пословична неспособност ових организација да остваре тзв. „систем колективне безбедности“, доводила је, међутим, често у сумњу стварно важење међународног права постулираног Кантовим интернационализмом. Тако данашње Уједињене нације, не чине само државе-републике (како је то најављивао Кант), већ и монархије, од којих су многе и деспотске по свом карактеру. Ни „Светска влада“, тј. *Савет безбедности* као извршно тело Генералне скупштине УН, није начелно демократска: његови стални чланови (САД, Велика Британија, Француска, Руска федерација и Кина), имају право *вето* на све његове одлуке и у свом одлучивању се руководе првенствено својим војно-стратешким и економским интересима. Сама анатомија УН подешена је према међународној структури моћи (додуше, онако како се она схватала 1945. године), док њихова подложност циљевима најмоћнијих држава лежи у чињеници да оне зависе од финансијских средстава које обезбеђују њене најбогатије чланице.⁷

Актуелне глобалне односе моћи, који су наследили донедавну тзв. „биполарну структуру моћи“ у свету (изражену у супротстављености војних блокова – НАТО-а и некадашњег „Варшавског уговора“), далеко од тога да карактерише и нестанак свих империјалних претензија. У интеррегнуму у коме смо сада, стари такмац (СССР) је побеђен, а неке нове силе противтеже још увек нису досегле

⁶ Јасно је, код Канта су морал и политика повезани елементи правне науке и раде у корист вечног мира: морална начела претходе политици, политика се гради на основу морала. Бројни теоретичари, међу којима и К. Шмит (Schmitt), међутим, критиковали су управо овај аспект Кантове теорије, истичући да ће овакав вид космополитизације света нужно водити превласти једне силе која ће инструментализовати универзални морал у сврхе очувања своје моћи и доминације над осталима. (Дузинас 2009: 215) У овоме лежи основна критика и свих других универзалистичких стремљења у којима је општи морал у служби партикуларних интереса.

⁷ Последица тога је да су, како истиче Н. Чомски, велике силе „годинама блокирале рад Уједињених нација и то углавном САД - а не Совјетски Савез или неразвијене земље. Од 1970. године, Американци су ставили вето на далеко већи број резолуција Савета безбедности од свих других земаља (Британци су на другом, Французи на далеком трећем, а Совјетски Савез на четвртном месту)“ (Чомски 1995: 62).

своју пуну снагу. Светски поредак тренутно остаје без „countervailing power“, међусобно ограничавајућих моћи – што је Архимедова тачка сваког демократског поретка, како на унутрашњем тако и на спољашњем плану. Победничка страна у „хладном рату“ једва да крије своје про-хегемонистичке намере, премда их редовно увија у обланду идеолошки неспорних парола о поштовању „људских права“. Поменуте намере, дакако, изазивају бројне моралне дилеме, јер су парадоксалне и личе на својеврстан „извоз демократије“ – свуда где то налажу геостратешки интереси намоћнијих сила Запада. Овде није реч о питању да ли страном мешање у унутрашње ствари неке суверене земље, „као такво“, може или не може довести до демократије у неком задовољавајућем степену, већ о (не) легитимности и етичке (не)оправданости једног таквог поступка. Одговарајући на прво питање, амерички аутор Р. Дал (Dahl) је, наиме, својевремено дошао до веома интересантног закључка да својим акцијама странци заправо могу снажно утицати на шансе како за хегемонију, тако и за „полиархију“. Интеракција између локалних услова и страног мешања је, у ствари, веома сложена, па овај аутор истиче да – није истина да период отворене стране доминације неке хегемонистичке силе неизбежно наноси непоправљиву штету полиархији (Дал 1997: 203). Конкретне историјске анализе о међусобном односу полиархије и стране доминације, по Далу показују да чак ни отворена страна интервенција није нужно фатална за једну већ постојећу полиархију, као и да полиархија не настаје искључиво аутономним путем, унутар једне већ независне земље. Из претходне констатације, међутим, не треба извући поуку да је страном мешање *per se* пожељно за развој демократије у некој појединачној земљи, јер се пре свега поставља питање о његовој легитимности – поготово уколико се оно официјелно спроводи у име демократије и „људских права“. Што се сврсисходности тиче, показало се, заправо, да оно врло често изазива и „бумеранг-ефекат“ и може довести до дискредитације демократских институција и веровања у њихову способност да доведу до друштвене правде. Стога, Дал закључује: „Сувишно је и рећи да би било крајње глупо извући закључак како је отворена страна интервенција добра ствар за полиархију“ (Дал 1997: 206).

Упркос томе, у међувремену су универзалне вредности „људских права“ постале врховни члан, везивно ткиво у процесу својеврсне нивелације спољне и унутрашње политике које оправдава све поступке и свако мешање великих сила у унутрашње политике малих земаља, укључујући и тзв. „хуманитарне интервенције“⁸. Људска права су данас *lingua franca* политике и за мало кога је тај језик, „страни“, увезен или претећи. „Ипак, „граматика“ овог *коинѐ* људ-

⁸ Хуманитарна интервенција се код неких аутора одређује као радикално супротна старом начину вођења рата, који је неправедан и нехуман: „Хуманитарна интервенција разликује се од напада из ваздуха и класичних операција „старог рата“; њен циљ је спречавање великих кршења људских права, а не пораз неког непријатеља... Она је усмерена на појединачног човека, а не на неку другу државу. Хуманитарна интервенција, такође мора да укључује и поштовање владавине права и подршку демократији. Она, ефективно, представља космополитиско спровођење закона и, стога, сличнија је полицијском послу, него вођењу рата“ (Калдор 2005: 249).

ских права ни из далека није утврђена или самоочигледна, она је поље интерпретације и сукоба, односно поље политике. Стога увек постоји велика опасност да ће цезар њоме доминирати“ (Ананиадис 2005: 24). „Хуманитарна интервенција“ је свој први испит имала у ваздушном нападу НАТО-а на територију СР Југославије 1999. чији је службени назив био *Милосрдни анђео* а који се збио без мандата УН. Савет безбедности УН о овој акцији није донео одговарајућу одлуку, што је чини правно илегалном. Међутим, они који су је заговарали и спровели су се позивали на „морално право“ као и на ургентност ситуације у којој је једној страни (косовским Албанцима) претило „етничко чишћење“ од стране једног злочиначког режима. Током бомбардовања које је оштетило и цивилну инфраструктуру, почетни непријатељ у форми „злочиначког режима“ је поступно проширен и на сам (српски) народ, који је у медијима, услед „колективне одговорности“, готово дехуманизован и демонизован.

И у позадини текуће, глобалне „битке за демократију“, дакле, није тешко препознати борбу за расподелу светске моћи, која је, опет, све само не *novum* у односима између држава. Данашња „светска заједница“ умногоме се подвргла вољи и контроли најразвијенијих земаља Запада, а све у служби константне репродукције постојећих односа војно-економске моћи и доминације. То, на крају крајева, не крију ни они аутори којима на срцу лежи само Запад, попут С. Хантингтона (Huntington) који истиче да ће Запад наставити да покушава да одржи свој „првенствени положај“ и одбрани своје интересе, дефинишући их као интересе „светске заједнице“. Поменута фраза је постала еуфемистичка колективна именица која је заменила некадашњу синтагму „слободни свет“, а која данас даје глобалну легитимност акцијама које рефлектују интересе Сједињених Држава и осталих западних сила. „Кроз ММФ и друге међународне економске институције, Запад промовише своје економске интересе и осталим народима намеће економску политику за коју мисли да је одговарајућа“ (Хантингтон 2000: 204).

Речју, „демократски дух“ Запада је и даље у сенци његових геостратешких интереса, не истискујући притом ни за педаљ силу која одвајкада влада у односима између држава. Истински креатори *новог светског поретка* нису нико други до интереси великих сила, а оно што се дешавало са „другом Југославијом“ представља добар пример деловања његових „основних постулата“ о *ограниченом суверенитету, заобилажењу* (по потреби) *Савета безбедности УН и кршењу међународног права* (самовољним увођењем економских санкција, војним интервенцијама, једностраним и брзоплетим признавањем самопрокламованих независних држава и сл.). Стога се актуелни *тријумф Запада* не састоји толико у победи принципа идеологије либерализма (принципи слободног тржишта, поштовања индивидуума, правне државе итд.), колико у томе што се његови партикуларни интереси прихватају као општи принципи међународне заједнице и тиме утврђује његова доминација. Речју, свет мора да буде тако устројен да непрекидно репродукује постојећу структуру моћи и постигнуто преимућство: „Јаки морају за дуго времена остати јаки, а слаби – слаби“ (Обреновић 1992: 210-211).

Данашње „светско друштво“ чини једну циновску „пирамиду моћи“ са богатим господарима света, или „коалицијом богатих“ на врху, и друштвима која вегетирају у беди на дну пирамиде (Печујлић 1994: 99-100). Притом, национални суверенитет који се доскора поимао као један и недељив, као неограничена моћ самосталног одлучивања сваке националне државе, постаје ограничен и дељив. Дакако, ограничењу суверенитета много мање подлежу велике силе, али се зато јављају као оне које ограничавају суверенитет других. На доњој лествици “прамиде моћи“ такође долази до великог померања - формирају се два таласа великих промена, који потпуно одуарају: један представља слом држава тзв. „реалног социјализма“, чији се огромни делови преко ноћи претварају у нова „периферна друштва“ света, док други талас представља нагли успон и претензије исламског фундаментализма.

Аргумент силе уместо *силе аргумента*, који се испољава у актуелним међудржавним односима, дакако, никада не може задобити било какво морално оправдање. Једини „леgitимитет“ (ако се то уопште може тако назвати) оваквом понашању, можда лежи у томе што, опет, нико не може бити сигуран да би се било која друга светска супер-сила, интересна групација или војна алијанса, у некој сличној ситуацији – понашала на другачији, праведнији, односно „демократскији“ начин. Туробно историјско искуство о међудржавним односима (које је свој теоријски израз нашло у тзв. „реалистичкој теорији“), недвосмислено нам говори да све моћне државе или асоцијације држава готово „природно“ настављају да јачају и расту, све док не наиђу на неку довољно јаку „препреку“ у лику неке друге државе или групе држава, и ту се ситуација у мало чему променила од Тукидида до дан-данас.⁹

С обзиром на конкретна искуства о „ширењу демократије“ уназад двадесетак година, намеће се, само по себи, питање: откуд извире “право“ неког посебног народа/државе или групације народа/држава да шире демократију? Ако се оно налази у универзалном домену „људских права“, зашто се онда оно тако *селективно* примењује само према неким земљама, док се према другима не примењује? Шта је, на пример, са демократијом и људским правима у бројним монархијама и диктатурама на Блиском истоку и другде, са којима Запад и даље несметано одржава како пословне тако и политичке односе? Одговор је, дакако, далеко од било какве сложености и гласи да се у њима „степен демократије“ не пропитује јер то није у тренутном „националном интересу“ најмоћнијих држава света. Но, тај исти национални интерес свесрдно се ускраћује малим земљама без јаких савезника, које су се оним великим нашле на путу ка њиховој планетарној доминацији.¹⁰ Како на једном месту истиче Дал, политика

⁹ Како тврди Е. Вајл - “увек присутна могућност оружаног сукоба сачињава основну природу међународних односа. У томе се ништа није променило откако су створене међународне организације, чији је циљ да онемогуће рат: напротив, само њихово постојање показује да свака држава признаје стварну могућност рата“ (Вајл 1982: 299).

¹⁰ Што се тиче преемптивних, превентивних или предупредујућих војних аката које смо имали прилике да видимо уназад последњу деценију, показало се да се они спроводе арбитарно, без довољне претходне провере (након интервенције на Ирак, на пример, није пронађен ниједан

неке доминантне земље је чешће одређена стратегијским, економским и геополитичким разлозима него неком посебном наклоношћу демократији. Најочигледнији примери за то су серије војних и економских интервенција САД у земљама Централне Америке од 1898. године наовамо, које су ослабиле њихову независност као и демократски изабране владе а ојачале војне диктатуре“ (Дал 1999: 354).

Тзв. „двоструки стандарди“ су заправо један од *toposa* савремених међународних односа и примери за њих се могу низати у бескрај. Очито је да оно што важи за велике не важи и за мале, што важи за пријатеље моћних држава не важи за њихове непријатеље. „Сецесија је политички варваризам када су у питању Шкотска, Ломбардија, Корзика, Баскија, а легитимно остварење права на самоопредељење када су у питању Словенија, Хрватска или чланица бивше Совјетске федерације“ (Печујлић 1994: 105). Јасно је да у таквој констелацији, начело владавине права у међународним односима не може да опстане, јер није израз универзалности већ слушкиња моћи и волунтаристичког тумачења. Осим у међународним односима, примена двоструких стандарда значајно смањује кредибилитет начела владавине права и на унутрашњем плану, нарочито у земљама са slabим демократским традицијама. У друштвима која су објект примене двоструких стандарда, актуелне власти се радо користе спољном неправдом за легитимацију сопствене недоследне примене правних начела у унутрашњим политичким борбама, за сопствену необјективност и самовољу.

Не треба пропустити да се истакне да у актуелној примени двоструких стандарда једну од најважнијих улога има *симболичка манипулација* којом се истовремено идеализује слика о самом себи и демонизује противник. Главну полуку у овој манипулацији чине глобални електронски медији чије је извештавање потпуно “хомологно“ стратешким интересима великих сила. Данашње водеће светске медијске куће поседују моћ да “дефинишу“ и саму реалност, при чему се непристрасно долажење до информација замењује медијским “кидисањем на жртву“ и конструисањем манихеистичког погледа на планетарне догађаје. Последица тога је да се на ТВ екранима у земљама које су досад спроводиле интервенције и “ваздушне кампање“, једва могао видети понеки приказ масовних разарања цивилних објеката и људских жртава. Рат је изгледао бенигно, технички перфектно и хируршки чисто. Тиме је готово експериментално потврђено и да се јавно мњење може фабрички обликовати и трансформисати од једног од основних инструмената демократије у највећу силу владања над људима.

Већ је истакнуто да је антиципатор Уједињених нација И. Кант сматрао да ће логика саме “природе ствари“ натерати државе на међународну сарадњу и мирну коезистенцију, а не логика ове или оне супер-силе – за коју би (због неизбежног партикуларистичког приступа) изузетно тешко било доказати да је у служби “општесветског грађанског поретка“. Из истог разлога је немачки теоретичар К. Шмит

примерак оружја за масовно уништавање) и, наравно, сасвим у складу са економским и војним интересима оних који су их спроводили.

био противник свих космополитских пројеката, сматравши да они неизбежно воде империјализму једне силе. По њему, ниједна страна нема права да се позива на некакав „апсолутни морал“ и још мање води рат у његово име, а космополитки заговорници управо то чине: „Када се нека држава бори против политичког непријатеља, то није рат у име човечанства, већ рат у којем једна држава настоји да узурпира појам универзалног против свога војног непријатеља“ (нав. пр. Дузинас 2009: 224). Како било, уколико се идеја било каквог, а камоли “демократског” поретка на глобалном нивоу, остварује не добровољно већ принудно, и то увек на рачун интереса неке “мале” нације – онда то директно противречи идеји демократије као такве. Да би увођење међународног демократског поретка било легитимно, оно мора да се темељи на *сагласности* држава-учесница, што је општепознати принцип од кога се не би смело одступити. Разуме се, нико не може да оспори право државама да се економски или војно-стратешки групишу и да воде рачуна о сопственој безбедности, па се то право не може ускраћивати ни најмоћнијим земљама света које слове као демократске. Но, једно је одбрана сопствене безбедности, а сасвим друго жеља за светском доминацијом, чију разлику неки од водећих политичара Запада, у последње време, намерно желе да замагле.

Серија војних интервенција широм света од стране САД у XX веку, а посебно након нестанка “Варшавског пакта”, за Н. Чомског (Chomsky) представља довољан разлог да сопствену домовину назове – “светским најамним убицом”.¹¹ Можда овај жестоки критичар америчке спољне политике и претерује, премда разлози за сличне закључке засигурно не мањкају. Д. Хелд је, пак, из свог угла, приметио тренд недопустивог поистовећивања и “међусобног замењивања” (sic!) САД и Уједињених Нација од стране америчких званичника – којима, очигледно, нимало не смета што у свом политичком жаргону (и деловању), могу некажњено да понављају познату логичку грешку *pars pro toto*.¹² Ова постулирана америчка улога “светског лидера”, што би се без зазора могла схватити као улога “светског полицајца”, заправо није нимало нова. Током читавог XX века САД су, као најјача економска сила, користиле веома широк дијапазон, пре свега, економских мера у борби за своје стратешке интересе – од незаконитих економских санкција до натурања економских “правила игре” преко Међународног монетарног фонда и Светске банке, о чему нас је Хантингтон у овом чланку већ обавестио.

Очито, уобличавање “новог светског поретка” и “глобализација” се и данас одвија у знаку старих принципа неравноправности и дикриминације. “Гло-

¹¹ Како истиче овај аутор - “пошто је совјетска препрека уклоњена, Америка може много слободније да врши насиље широм целог света, што су амерички политички аналитичари у последњих неколико година констатовали са великим задовољством” (Чомски 1995: 73).

¹² У једном чланку из *Guardian*-а из 1993, који наводи Хелд, бивши амерички председник Б. Клинтон је, износећи своја размишљања о “лекцијама Пустинске олује” (коју је предводио његов претходник у Белој кући - Џорџ Буш Сениор), потврдио да ће САД наставити да играју своју - “јединствену улогу светског лидера ... посредством мултилатералних инструмената као што су Уједињене нације, којим распоређују трошкове и изражавају јединствену вољу међународне заједнице.” (Нав. пр. Хелд 1997 :312).

бализација јесте повећање међузависности, али на диференциран начин – “сви су зависни али неки су зависнији”. Она подразумева ограничавање суверенитета националних држава, али и глобализацију интереса одређених националних држава“ (Накарада 1997: 399). Према томе, није ни мало реално очекивати да ће процес успостављања односа између унутрашње и “спољашње“ демократије, тећи иоле складно. По свему судећи, уколико до њега уопште дође, он ће у скорије време заживети само унутар неких групација држава које су се издвојиле на основу неких својих заједничких интереса или привилегованих позиција, као у случају Европске Уније. Земље ЕУ су, како је познато, успоставиле колико-толико равноправне међусобне односе, док се према осталим државама односе сходно интересима читаве Уније, користећи притом и различите недемократске методе принуда, санкција и условљавања. “Другим речима, ствараће се ексклузивна наднационална демократска острва у мору заоштрених неједнакости и подчињавања“ (Накарада 1997: 399).

Очигледно је да су данашњи ефекти глобализације који смерају ка кооперацији и међузависности нација и држава, у директној конфронтацији са њима супротним али такође постојећим трендовима хијерархизације структуре моћи глобалног поретка, као израза *асиметричне глобализације*. Стога треба разликовати два модела глобализације: асоцијативни и асиметрични - јер они имају различите социо-културне импликације у савременом свету. *Асиметрични модел* (неолибералне) глобализације, израз је мегакапитала који шири интеграционе процесе у зони земаља светског центра, док у светској полупериферији и периферији производи политичку фрагментацију и друштвене неједнакости. Он, такође, отвара пут “мегдоналдизацији друштва“ и културном империјализму, тј. уместо многолике културне разноликости идентитета води унификацији култура, кроз угрожавање права на културу и остваривање симболичког насиље које тежи да наметне “обрасце културне зависности“. За разлику од претходног, *асоцијативни тип* глобализације би отварио пут – “глобализацији солидарности и разумевања, респекту културних различитости, партнерству и дијалогу различитих цивилизација, прожимању различитих култура и идентитета“ (Митровић 2007: 138).

У ери економске владавине мултинационалних корпорација, примата великих сила, повећања броја дужничких земаља, глобалног сиромаштва и глади, није нимало лако говорити о некаквој *космополитској демократији* а да то не звучи као неостварљив, утопистички сан. Ипак, такви покушаји се чине, а један од њих је и Хелдово залагање за “космополитску демократију“ као особеног *нормативног* пројекта (Хелд 1997). Знатан део својих интелектуалних напора, Хелд је посветио идентификацији тенденција, иницијатива и субјеката једне *будуће* демократије у светским размерама. Хвалевердно је његово залагање за космополитско јавно право, схваћено у смислу Кантовог “јавног права човечанства“, иако су шансе скоре инаугурације некаквог “међународног демократског поретка“ знатно мање но што то процењује његова студија. У условима огромних економских и других разлика и неправедности на гло-

балном плану, појављује се као нарочито заострено, питање саме *реалне основе* за устоличење космополитске демократије. Пре и изнад свега није јасно да ли постојећи тренд *глобализације* уопште поспешује или пак ограничава замах демократије у светским релацијама. Довољно је само поменути опору чињеницу постојања *глади* (којој је изложена скоро једна милијарда становника наше планете), и закључити да се драматичан положај гладних и сиромашних и људи широм неразвијеног света, ни на који начин не може помирити са универзализмом, једнакошћу и другим демократским идеалима.

Стога, уз истицање крупних цивилизацијских учинака либералне демократије, који се не смеју прикривати, ваља бити свестан и њених граница и несумњивих слабости, а нарочито оних које се испољавају на планетарном нивоу. Концепт либералне демократије се брзоплето намеће свим земљама света, без увиђања специфичних историјских, социјалних и културних околности њиховог настанка и трајања, што најчешће резултира само новим неједнакостима и неправедностима. Као да се намерно заборавља да се у актуелном историјском тренутку, само релативно богате државе са развијеном политичком културом, могу поднети темељну напетост између начела *слободе* и *једнакости* која одликује сва демократска друштва – без опасности да она доведе у питање саму основу њиховог опстанка.

Уз све претходно, треба имати на уму и то да глобализација није једнодимензионалан процес, већ један сложен низ процеса. Глобализација није само нова него је и револуционарна и тиче се како економије тако и политике, технологије и културе (Гиденс 2005: 33). Она врши притисак “по страни“, “вуче навише“ али и “гура наниже“, стварајући и нове притиске у корист локалне аутономије, јер је у међувремену држава постала не само премала да реши велике проблеме, него и превелика да реши оне мале. Из тог разлога, глобализација је произвела и оживљавање локалних културних идентитета у разним деловима света, у којима се локални национализми (Шкота у Великој Британији, сепаратиста у Квебеку) јављају управо као одговор на глобализацију и слабљење старих држава-нација (Гиденс 2005: 39).

Такође, данас у свету постоје и велики *отпори* процесу глобализације на регионалном нивоу, чак и у најразвијенијим земљама Запада којима овај процес понајвише иде у прилог. Тако на пример, Р. Еткинсон (Аткинсон), жестоки критичар Уједињене Европе, сматра да европско уједињење, попут сваке насилне интеграције, доводи у питање начела демократије, суверенитет националних држава и угрожава слободу појединаца. Европска унија није ништа друго до оживотворење нацистичког програма о Европи као “скупу концентричних кругова“ у чијем се центру налази снажна Немачка. Европске државе су пре свега, угрожене од стране “корпоратних елита“, под којим овај аутор подразумева отуђене центре економске и политичке моћи, “мондијалистичку олигархију“ на челу са тзв. групом *Билдерберг* (Еткинсон 1997: 108). Ставови Еткинсона (са којима би се, дакако, могло нашироко полемисати) добар су пример тога да дијалог између “националиста“ и “интернационалиста“ још није завршен,

премда је несумњиво да је тренутно у Европи политички далеко снажнија струја ових других. Трновит пут европског и светског интегрисања, оптерећен је бројним неизвесностима и сукобима које прате и идејна спорења између заступника “глобалног поретка“ и оних који сматрају да је национална држава једини референтни оквир за спровођење и разумевање политике, односно демократије. Поменути аутор је у том смислу парадигматичан јер је изричит: “Етничке и културне разлике које нису јасно одељене државним границама, стварају осећај угрожености како код већинског народа тако и код припадника мањина“ (Еткинсон 1997: 92).

У интегративним процесима у Европи и на глобалном плану, посебно је важна улога *међународне трговине*. Она код Канта представља израз преко потребног “трговачког духа“ којим природа зближава народе и удаљава од рата (Кант 1974: 154). По поменутом Еткинсону, међутим, трговина се не може замислити без нације, као што кретање капитала и робе омогућава народима и етничким групама да очувају јединство и територијални интегритет:

“Трговина не би имала смисла кад би све државе имале исту идеологију, климу, пољопривреду, индустрију и рударство. Сврха трговине је размена сопственог вишка за робу која је неопходна. Исто тако, до размене идеја не би могло доћи да се у развијеним деловима земљине кугле, различите географске, културне, политичке, језичке и економске карактеристике нису искристалисале у национални идентитет. Као што је за трговину неопходна разноврсност, тако здрави међународни односи захтевају етничку разноврсност“ (Еткинсон 1997: 90-91).

Теза да *трговина* смањује вероватноћу ратова између држава, веома је присутна кроз историју политичке мисли. Заиста, рат није морално близак грађанском друштву и *homo oeconomicus*-у, у поређењу са варварским племенима или средњовековним витезовима, на пример. Склоност ка индивидуалној слободи, богаћењу, приватној срећи, одмору, лагодности, учинили су да рат изгуби подоста од својих “чари“, ако их је уопште некад и имао. Више од два века, модерног грађанина, као “човека без прса“ (Фукујама), мотивише пре свега рад усмерен на материјално благостање.¹³

Ипак, претпоставка да се богати народи, услед трговине, сасвим удаљују од ратничког духа није у потпуности истрпела историјски тест времена које је за нама. У периоду који је претходио Првом светском рату, на пример, међународна трговина је достигала рекордне размере, а да то није спречило европске “цивилизоване“ нације да се упусте у ковитлац великог рата који је однео вишемилионске жртве. Оријентација ка богаћењу сама по себи, а поготово кад постане главна одлика читавих држава, тешко да може бити чврст гарант мира међу нацијама. Без

¹³ Како је својевремено тврдио А. де Токвил (Tocqueville), “Све већи број власника, који су пријатељи мира, повећање богатства у покретним стварима, које рат тако брзо гута, благост нарави, извесно мекуштво, склоност самилости коју буди једнакост, хладан разум, због кога су људи слабо подложни поетичним и жестоцима емоцијама које се рађају под оружјем, сви ти узроци, удружени, гуше ратнички дух“ (Токвил 1990 :589).

потчињавања неким међународним стандардима, заједнички материјални интереси који се успостављају међународном трговином, не елиминишу трајно рат, већ га само одгађају – до неке нове поделе светских економских ресурса. Како на једном месту тврди Ф. Хајек (Хауек), економске трансакције између нација које се не придржавају неког врховног закона – “и чији представници не могу да се вежу никаквим аргументима, већ непосредним интересом њихових нација, морају да се заврше обрачуном моћи“ (Хауек 1997: 315). Стога је међународна трговина само један од елемената које треба узети у обзир приликом трагања за неким трајнијим миром, док се други елементи налазе у правно-институционалном оквиру који ће обухватити све појединачне државе света. Не може бити никаквог трајног мира све док се не створи нека надмоћна *политичка инстанца* која ће представљати противтежу економским интересима свих појединачних држава, и смети да арбитрира у њиховим споровима на непристрасан начин. Данашње УН, очито, нису та политичка инстанца, јер преостале светске силе не желе да се потчине било којој надмоћној власти, већ “међународну власт“ користе да би над малим државама спроводиле сопствену хегемонију. Једва да је потребно нагласити како има мало наде за било какав праведан међународни поредак, све док се велике силе прво саме не подвргну правилима које желе да спроводе, и тиме стекну морално право да их намећу другима.

У вези са свим претходним, може се закључити и да проблем односа између *националног суверенитета* и императива *глобалног поретка*, попут многих других круцијалних политичких дилема, остаје принципијелно нерешив, тј. у пољу сталне дијалектичке напетости. Несумњиво је да је данас суверенитет појединачних држава у великој мери нагрizen, а да степен ове нагрижености не зависи само од тога да ли су и у којој мери и досад уживале суверен статус, већ и од тога какав је њихов положај у сферама утицаја светске политике силе, место у светској привреди, утицај у међународним организацијама и правним системима, те каква је снага и живост домаћег и међународног цивилног друштва на којем се темеље њене структуре моћи (Кин 1995: 107). Са своје стране, филозоф И. Кант, од кога смо пошли у разматрању глобалних односа, свој “светски грађански поредак“ није замислио као некакав “олтар“ на коме би индивидуалне државе-републике беспоговорно жртвовале свој суверенитет. Он је сваку државу посматрао као особену “моралну личност“, као *засебно стабло са властитим корењем*, па би је накалемити као наврат другој држави – значило исто што и њено уништење као моралне личности, њено претварање у “ствар“ – а то се противи идеји првобитног уговора, без које се не може замислити право ни код једног народа (Кант 1974: 138).

Кантов “вечни мир“ међу народима, дакако, није могуће разумети без увида у целину његове социјално-политичке мисли и разјашњења њених темељних појмова, груписаних око идеје *антагонизма*, тј. извесне “недруштвене друштвености људи“. Кант је, наима, сматрао да природа користи изворну неслогу, нетрпеливост и недруштвеност људи, да би уз помоћ ње остварила развој свих њихових обдарености. Тако и сама “грађанска заједница“ предста-

вља један од резултата људске склоности ка недруштвености, јер својим “одгођеним дејством“ нужно ствара законит поредак међу људима. Друштвени поредак, али и сва култура и уметност својствена човечанству, резултат су недруштвености људи која сама себе подвргава “стези“ и изнуђеном вештином – “развија клице природе“. Ову афирмативну улогу недруштвене друштвености људи, Кант одсликава једном сјајном метафором преузетом из природе:

“Као што дрво у шуми управо тиме што свако поједино тежи да другоме одузме ваздух и сунце, присиљава остале да га траже изван себе, па стога расту лепо и усправно, уместо да у слободи и одвојено једно од других шире по вољи своје гране и расту кржљава, крива и повијена“ (Кант 1974: 33).

Сасвим аналогно овоме, Кант је свој “вечни мир“ међу државама видео у дијалектичком односу општег и појединачног који неће у потпуности поништавати њихове индивидуалне разлике (и егоизме), јер би тиме спречавали даљи развој укупног човечанства. Кантове космополитске замисли оличене су у светском грађанском поретку јавне државне безбедности – која не треба да буде “потпуно лишено *опасности* да се снаге човечанства не би успавале, али ни без начела *једнакости* њиховог узајамног дејства и *противдејства*, да не би једна другу уништиле“ (Кант 1974: 36).

Најзад, какву поруку могу да носе Кантове и остале идеје изнесене у овом чланку посвећеном глобализацији и “космополитској демократији“? Пре свих ту да изградња постулиране *планетарне демократије* подразумева не само политичко-културни пројекат новог система вредности унутар појединих држава и нација (чији се ефекти, дакако, не смеју занемаривати), већ и рад на ублажавању структуралних неравноправности између појединачних држава. Светски мир и демократија не могу бити у власништву ни једне појединачне државе или народа, већ мора бити дело свих народа/држава на планети, у процесу који неће поништавати њихове социјалне и културне особености и разлике. Први услов за то је превенција и решавање сукоба на свим нивоима и усредсређивање на њихове изворе – укључујући у ове пре свега екстремно сиромаштво. Истински мир и демократија на глобалном плану, захтевају промену политике према малим народима и неразвијеним земљама, као и изградњу *полицентричног демократског глобалног поретка* – у коме ће се неговати аутентични плурализам, аутономни, одрживи и хуманистички развој за све народе света.

Литература

Giddens Antony (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge, England: Polity Press.

Гиденс Ентони (2003) “Свет који нам измиче: прво предавање”, *Глобализација – мит или стварност* (прир. В. Вулетић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Гиденс Ентони (2005) *Одбегли свет*. Београд: Стубови културе.
- Harvey David (1989) *The Condition of Postmodernity*. Oxford, Basil Blackwell.
- Науек А. Friedrich (1997) *Пут у ропство*. Нови Сад: Global book.
- Ананиадис Григорос (2005) “Карл Шмит на Косову, или рат узети озбиљно”, *Република*, год. XV, број 308-309.
- Вајл Ерик (1982) *Политичка филозофија*. Београд: Нолит.
- Дал Роберт (1999) *Демократија и њени критичари*. Подгорица: ЦИД.
- Дал Роберт (1997) *Полиархија*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Дузинас Костас (2009) *Људска права и империја*, Београд: Службени гласник.
- Еткинсон Родни (1997) *Зачарани европски круг, Корпоратне елите и нови фашизам*. Нови Сад: Светови.
- Kant Immanuel (1974) *Ум и слобода, Списи из филозофије историје, права и државе*. Београд: Идеје.
- Калдор Мери (2005) *Нови и стари ратови – организовано насиље у глобализованој ери*. Београд: Београдски круг.
- Кин Цон (1995) *Медији и демократија*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Митровић Љубиша: “Метаморфоза идентитета и култура мира у процесу глобализације и геополитичке транзиције Балкана”, у: *Идентитети и култура мира у процесима глобализације и регионализације Балкана*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, Пунта.
- Накарада Радмила (1997) “Неизвесност савремене демократије”, у: Хелд Дејвид (1997) *Демократија и глобални поредак*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Обреновић Зоран (1992) *Србија и нови поредак*. Ниш: Градина/Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду.
- Печујлић Мирослав (1994) “Нови светски поредак и Југославија”, у: Печујлић Мирослав Владимир Милић: *Демократија и ауторитаризам, политичка култура југословенског вишестраначког друштва*, Београд: Сремпублик, Правни факултет и Институт за политичке студије.
- Стевановић Бранислав (2008) *Демократски принципи и политичко-културне вредности*, Ниш: Филозофски факултет.
- Токвил де Алексис (1990) *Демократија у Америци*, Сремски Карловци, Титоград: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, ЦИД.
- Хантингтон Семјуел (2000) *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*. Подгорица, Бања Лука: ЦИД, Романов.
- Хелд Дејвид (1997) *Демократија и глобални поредак*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Чомски Ноам (1995) *Шта то (у ствари) хоће Америка*. Београд: Институт за политичке студије.
- <http://www.polity.co.uk/global/pdf/INTR.PDF>).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization>).
- http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0013glo.htm.

Branislav Stevanović

TEMPTATION OF GLOBALIZATION AND COSMOPOLITAN DEMOCRACY

Abstract: Globalization refers to the processes that operate on a global level and encourage integration processes between states and creates the need for the establishment of institutions to coordinate the global processes and world peace. Unfortunately, the current global power relations are characterized by the existence of the imperial pretensions, although these are usually wrapped in slogans about respect for “human rights”. On that way, major powers does not suffer a limitation of their sovereignty, but consider themselves as the one who can limits the sovereignty of other countries. Also, the integration process is carried out in conditions of unequal economic, political, cultural starting position – leading to major obstacles in the development of (yet unrealistic) postulated “global democracy.” For that reason, the road to global integration is burdened by ideological disputes between representatives of “global order” and those who believe that the nation state is the only referential frame for policy implementation and democracy. In this regard, there can be no lasting peace until the creation of a political instance that should represent counterweight to the economic interests of individual states and be able to arbitrate in their disputes. Thus, the problem of the relationship between national sovereignty and the imperatives of the global order could not be solved in some kind of super-state, and stays in a field of constant dialectical tension – similarly to Kant’s “perpetual peace” that does not negate completely the differences (and egoism) of individual countries – because that negation could prevent further development of the total humanity.

Keywords: globalization, eternal peace, the great powers, humanitarian intervention, cosmopolitan democracy

